

Boris Senker

SJEĆANJE NA RELJU BAŠIĆA

[ZAGREB, 14. VELJAČE 1930. – ZAGREB, 7. TRAVNJA 2017.]

Dopustit ću si slobodu da prisjećanje na velikoga glumca, redatelja, organizatora kazališnog života, Zagrepčanina i gospodina Relju Bašića počnem i završim kratkim osobnim uspomnama.

Relju Bašića upoznao sam kao filmskoga glumca. Gledao sam ga, tada još niži pučkoškolic, na festivalu u pulskoj Areni kao negativca Žutog, odnosno Štakora u dječjem filmu *Milioni na otoku* Branka Bauera. Mutne, ali ne do kraja izbrisane slike iz tog filma – ipak, bio je to velik, neponovljiv doživljaj: gledati s nekoliko tisuća ljudi u Areni film o avanturama dječaka, taman mojih vršnjaka, kojima novac dobiven na sportskoj kladionici pokušava oteti tipični „žmukler“ – osvježio sam ovih dana na internetu gdje je cijeli film dostupan.

Kao kazališnoga glumca upoznao sam ga pak posredno, putem televizije, godine 1964. Tad sam već bio gimnazijalac. Naime, u dane premijere *Mjere za mjeru* u režiji Koste Spaića, kojom je Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu obilježilo 400. obljetnicu bardova rođenja, televizija je u nekoj emisiji, vjerojatno jednoj od nedjeljnih, „mozaičkih“, ugostila Relju Bašića kao Pompeja i on je, maskom i kostimom pretvoren u grotesknu klaunovsku figuru goleme stražnjice, odigrao prizor u kojemu, s golemom sjekirrom u ruci, na maloj jabuci uvježbava smaknuće. Neizbrisivi su u pamćenju ostali nelagoda, isprika, obzir kojima se on obraća toj jabučici projicirajući u nju još neprisutna osuđenika na smrt.

Protjeklo je između tih dvaju susreta jedno desetljeće, desetljeće glumačkoga rada i sazrijevanja. Jer, Žuti je druga, a prva veća filmska uloga Relje Bašića – debitirao je 1954. kao Bartol u *Koncertu* Branka Belana – i snimio ju je godine 1955., dakle iste one godine kad je, još kao student glume, dobio i prvu kazališnu ulogu, ulogu Gillesa de Raisa u *Svetoj Ivani* G. B. Shawa na pozornici Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu.

Rastući okružen glazbenicima i glazbom, i mladi je Relja naoko krenuo tim, gotovo zadanim putem pa je neko vrijeme svirao kontrabas. Bolji njegovi poznavatelji tvrde, međutim, da nije stvarno svirao, nego samo uvjerljivo glumio da svira na glazbalu s obojenim špagama umjesto žica, a zapravo u ansamblu bio zadužen za šarmiranje publike, napose njezina mlađega ženskog dijela

Mi, filmski i kazališni gledatelji, doživljavali smo ga kao rođenoga glumca, ali put do ekrana i pozornice za Relju Bašića nije bio ni izravan ni lagan. Činilo se da za nju uopće i nije predodređen. Rođen je kao Relja Prišlin u glazbenoj obitelji. Majka Elly, Gabriela, djevojačkog prezimena Lerch, pijanistica i glazbena pedagoginja, utemeljiteljica funkcionalne glazbene pedagogije, i otac, skladatelj, klavirist i pedagog Ivo Prišlin, pokrenuli su i vodili eksperimentalnu glazbenu školu Beethoven, a glazbenik je – pijanist i dirigent – bio i njegov počim Mladen Bašić, po kojemu je od 1942. i nosio prezime. (Oca, koji je predavao na glazbenim školama u Šibeniku i Dubrovniku, ubili su rane godine 1941., netom što je bio premješten u Knin, Đuićevi četnici.) Rastući okružen glazbenicima i glazbom, i mladi je Relja naoko krenuo tim, gotovo zadanim putem pa je neko vrijeme svirao kontrabas. Bolji njegovi poznavatelji tvrde, međutim, da nije stvarno svirao, nego samo uvjerljivo glumio da svira na glazbalu s obojenim špagama umjesto žica, a zapravo u ansamblu bio zadužen za šarmiranje publike, napose njezina mlađega ženskog dijela. Potom se činilo da će poći stopama pradjeda Egon Lerc-ha, austrougarskoga mornaričkog časnika, zapovjednika podmornice U 12 stacionirane u Puli, koji je 8. kolovoza 1915. zajedno sa svim članovima posade poginuo pred Venecijom u naletu podmornice na minu. Ovdje nije bila riječ o izboru, nego o prinudi. Nakon sukoba s profesorom ruskoga jezika na Drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu – jer godine 1947. bilo je još krajnje nepoželjno ono što će 1948. postati poželjno, ako ne i obvezatno, naime po-

manjkanje oduševljenja za Rusiju, Ruse i sve rusko, odnosno sovjetsko – Relja Bašić bio je izbačen iz svih zagrebačkih srednjih škola te je upisao i 1950. završio Pomorski tehnikum u Rijeci. Pisao je za pomorske listove, pohađao kazališni tečaj kod redateljica Andelka Štimca, vratio se u Zagreb, studirao ekonomiju, pisao za *Vjesnik u srijedu*, bio tumač poslovnim ljudima iz Italije, kružio oko filma i kazališta, statirao, te napokon dobio i prve, već spomenute uloge na filmu, a u rujnu 1954., u drugom pokušaju, upisao studij glume na zagrebačkoj Akademiji, kao prvi Zagrepčanin, kajkavac, kojemu je to uspjelo te odmah počeo glumiti i u kazalištu.

Ušao je u kazalište u pravo vrijeme, u doba nadmetanja između novopokrenutoga Zagrebačkog dramskog kazališta i Drame Hrvatskoga narodnog kazališta, u doba, prekratkeg nažalost, nadmetanja Branka Gavelle i Bojana Stupice, dvojice posve različitih kazališnih ljudi, i kao redatelj i kao pedagog. Relja Bašić postao je Stupičin glumac, Bojan Stupica pak njegov redatelj. Od Stupice je, često je ponavljao Relja Bašić, „ukrao“ i ideju za Teatar u gostima, jer Stupica je, računajući i na njega kao na jednog od članova družine, već sredinom pedesetih sanjario o putujućem kazalištu koje će, s dva šatora, obilaziti glumištem još netaknuta mjesta. Nakon *Svete Ivane* u njihovoj je suradnji slijedio Brechtov *Kavkaski krug kredom*, pa *Dürrenmattov Posjet stare dame* i, napokon, 1962. *Leda*, u kojoj je bio vitez Oliver Urban, uz Vanju Dracha, s kojim će još nekoliko puta dijeliti pozornicu, kao Aurela. Suradivao je, dakako, i s drugim redateljima, pa i s Gavellom, na *Diogenešu* Tita Brezovačkog, u kojem je bio Zmeknirp. Bio je i Puba u Krležinim *Glembajevima* redateljka Mirka Perkovića, a sudjelovao i u ne baš uspjeloj prazvedbi *Areteja* u njegovoj režiji. Sa Spaićem, da ponovim, izradio je sjajnu minijaturu Pompeja, za koju je dobio i nagradu na smotri izvedaba Shakespeareovih djela u Sarajevu one obljetničke godine. Sudjelovao je kao kicoš i snob Bibeirović u Šenoainoj *Ljubici*, koju je godine 1964. za scenu prilagodio Božidar Violić. Posljednje velike i zapažene uloge prije odlaska iz angažmana u neovisne umjetnike bile su mu George u tada šokantnoj drami *Tko se boji Virginije Woolf?* Edwarda Albeeja, u režiji Ivana Hetricha, i Arlecchino u još jednoj od prijelomnih predstava iz druge polovice šezdesetih godina, Galdonijevu *Velikom smiješnom ratu*,

Kad god je govorio o sebi kao o kazališnom umjetniku, Relja Bašić isticao je *Ljubaf* Murraya Schisgala – pronicljivu komediju na račun kulta psihoanalitičkoga suočavanja sa sobom, prošlošću, traumama, na čemu se temeljio i dobar dio onodobnih američkih filmova i drama

dinamičnoj, razigranoj predstavi redateljka Joška Juvančića. Sve u svemu, na središnju je hrvatsku pozornicu Relja Bašić u jedanaest godina angažmana stupio gotovo petsto puta.

Kao član zagrebačke Drame dobivao je ljeti i uloge u predstavama na Dubrovačkim ljetnim igrama, u Gavellinoj režiji *Držičeve Hekube*, Fotezovu dugovječnu uprizorenju *Hamleta* na Lovrijencu, *Advokatu Pathelinu* kojega je postavio Georgij Paro te Gundulićevoj *Dubravci* u režiji Gavelle i Spaića. Važnije je uloge na otvorenim dubrovačkim pozornicama, a te su bile *Apatrid A* u *Areteju* i *Sadi u Dundu Maraju*, ostvario međutim tek u sedamdesetim godinama, najboljim godinama Igara.

Kad god je govorio o sebi kao o kazališnom umjetniku, Relja Bašić isticao je *Ljubaf* Murraya Schisgala – pronicljivu komediju na račun kulta psihoanalitičkoga suočavanja sa sobom, prošlošću, traumama, na čemu se temeljio i dobar dio onodobnih američkih filmova i drama – koju je 1966. režirao i u kojoj je ulogu iskompleksiranoga Harryja Berlina, sa Sandom Langerholz i Ivom Serdarom kao partnerima, odigrao gotovo 300 puta. Režirao je u Teatru &TD mračnu grotesku *Jedan dan u smrti male Joe* Petera Nicholisa i *Stara vremena* Harolda Pintera, a u Gradskom kazalištu Komedija tri uspješnice – *Crnu komediju* Petera Shaffera, mjuzikl *Obećanja*, *obećanja* Niela Simona i Burt Bacharacha te Simonov *Hotel Plaza* – a u njima je i nastupao. Bile su te predstave, koje su nastojale dosegnuti standard izvornih uprizorenja, a kadikad su autorska prava na to i obvezivala, dokaz da se i iz područja u nas nekritički odbacivanoga „komercijalnog teatra“ na naše pozornice mogu prenijeti pitke, ali ne i plitke stvari.

To uvjerenje, a prvi put ga je provjerio s nenadmašnom *Ljubafi*, kojoj se vratio 1976., ohrabrio ga je da se godine 1974. upusti u pokretanje i vođenje Teatra u gostima, prve dokraja neovisne i profesionalne glumačke družine u nas. Istina, bilo je to doba osnivanja niza glumačkih družina i „radnih zajednica“, ali Teatar u gostima bio je poseban. Dok su ostale družine mahom formirali glumci koji su i dalje ostajali u angažmanu u matičnim kazalištima, a u družinama i „zajednicama“ nastupali su u, recimo tako, „slobodno vrijeme“ i izvan sezone, glumci i svi ostali članovi Teatra u gostima bili su, dok su bili u Teatru, samo to. Zato je i bilo moguće da gotovo sve predstave dosegnu ili premaše 100 izvedaba, a neke i 200. Teatar u gostima zaista je životno djelo Relje Bašića, djelo koje je trajalo punih 30 godina i od kojega je odustao tek kad su ga zdravstvene nedaće na to prisilile. U Teatru u gostima Relja Bašić bio je sve – i njegov voditelj, i redatelj gotovo dvadeset predstava, i glumac u njih šesnaest. Najviše uspjeha polučio je režijama *Rivemalove Opasne stvari*, *Levinove Klopke*, *Hadžičeve Ljubavi na prvi pogled*, *Kovačevićeva Balkanskog špijuna*, *Grgićevih Sarmice* i *Juhice*, *Simonovih Zlatnih dečki* te komedije *Art Yasmine Reza*, u kojoj je bio Yvan. Od njegovih uloga ostvarenih s Teatom u gostima teško je izdvojiti bilo koju, ali vrsta ljudi koje je na pozornici jedini u hrvatskom kazalištu zaista uvjerljivo, s blagom ironijom, distancom, ali ne i porugom, on znao utjeloviti mogli bi se opisati kao zapravo simpatični i nespretni opsjenari koji, precjenjujući svoje sposobnosti, i sebe i druge dovode u neugodne, ali ne i opasne, pogubne situacije. Takvi su, svaki na svoj način, bili i Bill Starbuck u Nashovu *Trgovcu kišom*, i Jovo Stanisljević u Kušanovu *Čarugi*, i Ferdinand Feller u Feydeauovu agrameriziranom *Gosponu Ivocu*, i Jerry u Pinterovoj *Prijevari*... Završit ću ovo prisjećanje, kako sam i najavio, osobnim prisjećanje na još jedan susret s Reljom Bašićem i na spoj filma i kazališta.

Za obilježavanje četrdesete obljetnice glumačkoga rada Relja Bašić počeo se pripremati na kraju osamdesetih, odnosno na početku devedesetih godina. Zamisao mu je bila da je obilježi, dakako u produkciji Teatra u gostima, monodramom s likom gospodina Fulira, „dvadeset pet godina poslije“. Trebao je to biti ne baš svakidašnji projekt – danas bi se reklo interaktivni i multimedijski – i pozvao

Glumci i svi ostali članovi Teatra u gostima bili su, dok su bili u Teatru, samo to. Zato je i bilo moguće da gotovo sve predstave dosegnu ili premaše 100 izvedaba, a neke i 200. Teatar u gostima zaista je životno djelo Relje Bašića, djelo koje je trajalo punih 30 godina i od kojega je odustao tek kad su ga zdravstvene nedaće na to prisilile

me na dramaturšku suradnju. Dobila je monodrama i radni naslov: *Fanti i fantazije gospodina Fulira*. Počeli smo zajedno raditi i na sinopsisu. Gospodin Fulir – sam, usamljen, a rođendan mu je – trebao je izaći na pozornicu s kovčegom u kojemu su raznorazne sitnice iz prošlosti. Premetao bi ih, razgledavao, možda bi publika izvlačila jednu po jednu pa bi slijedile priče o njima, u svakoj izvedbi drugim slijedom. Ostali sudionici, Franjo Majetić – bio je još živ kad se počelo planirati – Mirjana Bohanec, Mia Oremović, Vida Jerman, Tomislav Žganec (mali Perica), bili bi snimljeni i oglasili se s videa, prisjetili se nečega, pa bi se i fragmenti filma pokazali, „razgovarao“ bi gospon Fulir o tome „što je s njim i sa svakim od njih bilo dalje“. Zamišljali smo sudbine, zamišljali smo predstavu...

Međutim, uobičajena neduzna šetnja Sljemenom, ubod zaraženog krpelja, meningitis, gubitak snage za takav redateljsko-organizacijsko-glumački projekt naprasno su prekinuli lijep kazališni san. I tako, koliko god ostvarenih, prelijepo ostvarenih snova bilo, u životu velikih umjetnika kakav je bio i Relja Bašić svagda mora ostati i poneki neostvaren.